

ФІЛОСОФСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ БОГОСЛОВ'ЯМ ТА НАУКОЮ

У статті Орести Возняк «Філософське релігієзнавство як альтернатива суперечності між богослов'ям та наукою» розкривається теоретична неточність сучасної класифікації підходів до вивчення релігії та пропонується новий варіант поділу цих підходів. Теоретичним обґрунтуванням запропонованого поділу є конституювання філософського способу осмислення дійсності як системного та залученого до суті предмету в цілому. Новий варіант класифікації підходів до вивчення релігії доводить необхідність розробки проблем філософського релігієзнавства.

Ключові слова: філософія, богослов'я, філософське релігієзнавство, рефлексивність, системність, історичність, універсальність.

Для сучасного релігієзнавства в Україні характерним є чітке розмежування, можна сказати навіть “розведення за протилежними векторами” філософсько-наукового та богословського способу пізнання. Його дотримуються такі автори як Колодний А. М., Лубський В. І., Климов В.В., Яроцький П.Л. та ін. Але, на нашу думку, тут виникає складність світоглядно-методологічного типу, яка торкається способу розгляду будь-яких проблем релігійного характеру: який з підходів – богословсько-теологічний (релігійний), філософський чи науковий (академічно-секулярний) – здатний забезпечити повноту дослідження?

Автор не погоджується з методологічною доцільністю такого розмежування. Воно можливе лише за умов чіткого окреслення предмету та способу пізнання кожної із зазначених галузей. І якщо з достатньою долею впевненості можна провести таке окреслення стосовно богословського та наукового підходів, то прояснення предмету та способу пізнання філософії дотепер залишається проблемою, оскільки як предмет, так і спосіб дослідження у цій галузі завжди перебувають у саморефлексивному становленні. Такий стан предмету філософії в жодному разі не свідчить про несформованість або недостатню розробку в її сфері. Він пояснюється

* Возняк О.Т. – асистент кафедри релігієзнавства та теології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

виключно самою специфікою філософського способу пізнання та мислення. При більш детальному розгляді філософського способу осягнення істини можна побачити глибоку методологічно-предметну спорідненість з науковим та богословсько-теологічним підходами.

Автор статті погоджується з твердженням Аляєва Г. Є. про те, що наука про релігію – це дещо інше, аніж будь-яка наука про природу. Предмет науки тут особливий, бо він стоїть поза наукою і певною мірою протистойть їй. Звичайно, науковими методами можна користуватись, вивчаючи зовнішні ознаки релігії, її історію, але не можна осягнути внутрішнього змісту, сенсу релігії. Більше того, можна перекрутити чи спотворити цей зміст [Див.: Аляєв Г. Є., Горбань О. В., Мешков В. М. Лекції з релігієзнавства: Навчальний посібник. – К., 1995 – С.3]. Щоб осягнути такий особливий предмет, релігієзнавству потрібно звертатись до особливих методів дослідження, які можуть бути запропоновані йому філософією. На даному етапі науковці фіксують ще одну проблему: “...філософія та шляхи і методи дослідження також мають доволі широкий діапазон виявів і в межах системи “людина – світ - Бог” одних об’єднують довкола ідеї пізнання Бога та з’єднання з ним людини, тоді як другі – опиняються обіч речників, які постулюють принципи автономності розуму та самодостатності раціонального пізнання” [Шевченко В. В. Українське богословське релігієзнавство сьогодення (православний та греко-католицький виміри) / Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення. Колективна монографія. – К., 2005. – С.93]. Фактично за сучасних умов розвитку гуманітарного знання філософія постає не єдиною цілісною практикою мислення, але дискретною всередині себе сферою духу, де панує величезна кількість окремих підходів, методологічних принципів, напрямів та інтерпретацій, які дуже часто є або суперечливими, або такими, що не співвідносяться між собою. Але, незважаючи на це, сам принцип філософського способу осмислення дійсності володіє декількома надзвичайно суттєвими, фундаментальними характеристиками, які є загальнозначимими для кожного з окремих плюральних підходів. Це: системність, історичність, рефлексивність, універсальність.

В першу чергу тут не слід забувати про глибоку духовну спорідненість філософського і релігійного способу пошуку істини. Наприклад, російська духовна культура другої половини XVIII ст. дуже близька за своїм стилем до західного середньовіччя з його основною релігійною установкою. Адже спільним фактом в історії філософії (так було в Індії, у Греції, в середні віки в Європі) є народження філософії як самостійної і свобідної форми духовної творчості з надр релігійного світогляду. “Релігійна свідомість, якщо вона запліднює всі сили духу, невідворотно і постійно породжує філософську творчість, – і зовсім не потрібно при цьому думати, що філософська думка завжди і всюди народжується з сумніву” [Зеньковський В. В. Введение // История русской философии. - Том 1.- Часть I YMCA-PRESS 11, rue de la Montagne-Ste-Genievve. 1989 // ОБЩИЙ ТЕКСТ TEXTSHARE. – Режим

доступу: <http://textshare.da.ru> <http://textshare.tsx.org> textshare@aport.ru - с.38].
Набагато більше філософська думка рухається першопочатковими інтуїціями, котрі, хоч і вкорінюються у релігійному світосприйнятті, але несуть у собі свої власні мотиви і натхнення. Втім, суттєве тут те, що філософська думка зростає лише в умовах свободи дослідження, – і свобода внутрішня тут не менш важлива, ніж свобода зовнішня.

Основний зміст статті. Той факт, що філософія не суперечить принципам так званих світських наук та дисциплін, не викликає сумнівів, особливо зважаючи на те, що філософія виступає методологією науки як такої. Але залишається під питанням взаємодія філософії з такою специфічною галуззю знання як богослов'я. Відповіддю на це питання може стати філософське релігієзнавство. Якщо виходити з того, що “богословствувати сучасно – означає мислити в згоді з переданням віри, але в той же час відповідати на питання, які ставить життя [Філарет, митрополит Минский и Слуцкий, Патриарший Экзарх всея Беларуси. Путь жизнеутверждающей любви. – К., 2004. - С.38]”, а відтак постійно осмислювати його, то маємо констатувати, що ця задача аж ніяк не розходиться з суттю справжньої філософії, яка, як традиція філософського мислення, має деякі беззаперечні варіанти відповідей на фундаментальні, “вічні” філософські питання. І в цьому сенсі вона є основою чесної науки, звичайно якщо дотримується своєї суті і є відповідальним мисленням, тобто мисленням як таким (самим по собі, таким, що відповідає своєму поняттю). Філософію не можна вилучити з релігієзнавчих досліджень, так само, як не можна вилучити з них богослов'я, адже обидві галузі знання мають справу з “останніми питаннями”, які і є найважливішими для людини. “...Богослов'я не просто стверджує і проповідує те, що стверджує. Богослов'я завжди запитує, оскільки той релігійний досвід – досвід зустрічі з Богом Живим, - який є джерелом і, можна сказати, “причиною богослов'я”, – цей досвід, що завжди потребує свого вираження, опису і осмислення засобами мови. Богослов'я відповідає на ті ж питання, що і філософія, хоча і **виходить при цьому з екстраординарної події богоспілкування** (курсив – В. О.)” [Філарет, митрополит Минский и Слуцкий, Патриарший Экзарх всея Беларуси. Путь жизнеутверждающей любви. – С.42]. Адже там, де немає особистого спілкування з Богом, не виникає жодних запитань, все є зрозумілим і остаточним, бо ж людина не співвідносить себе і своє життя з догматами, не шукає на них відповіді, не робить жодних духовних зусиль, а приймає в готовій формі. Звідси невпевненість в цій формі, страх, що її заперечать, і, відповідно, агресія до людей, що засвоїли релігійні істини у іншій формі, прийшли до Бога іншим духовним шляхом, через іншу релігійну традицію. Звідси ворожість і сприйняття *Іншого* як *Чужого*, що може зруйнувати *моє*. В такій ситуації людина відчуває, що насправді дуже бідна, бо немає за плечами такого шляху, який би привів її до живого Бога, не має власного досвіду живого спілкування з Богом, а отже, вона не впевнена, що Бог є.

В першу чергу тут не слід забувати про глибоку духовну спорідненість філософського і релігійного способу пошуку істини, адже *“релігія є життєвою основою філософії, релігія живить філософію реальним буттям”* [Бердяев Н. А. Філософія свободи. – М., 2004. – С.35] (прикладом є російська духовна культура в другій половині XVIII ст. зі своєю релігійною установкою). Адже історично філософія народжується як самостійна і свободна форма духовної творчості з надр релігійного світогляду (так було в Індії, в Греції, в середні віки в Європі). “Релігійна свідомість, якщо вона запліднює всі сили духу, невідворотно і постійно породжує філософську творчість, – і зовсім не потрібно при цьому думати, що філософська думка завжди і всюди народжується з сумніву” [Зеньковский В.В. Введение // История русской философии. – Том 1, часть 1.- YMCA-PRESS 11, rue de la Montagne-Ste-Genevieve. 1989 // ОБЩИЙ ТЕКСТ TEXTSHARE. – Режим доступу: <http://textshare.da.ru> <http://textshare.tsx.org> textshare@aport.ru – С.38]. Набагато більше філософська думка рухається першопочатковими інтуїціями, котрі, хоч і вкорінюються у релігійному світосприйнятті, але несуть у собі свої власні мотиви і натхнення. Втім, суттєве тут те, що філософська думка зростає лише в умовах свободи дослідження, – і свобода внутрішня тут не менш важлива, ніж свобода зовнішня.

З іншого боку, філософське осмислення дає можливість релігійним феноменам та інтуїціям постати в якості наукових проблем, причому постати сутнісно. Тобто це не абстрактно-зовнішній науковий погляд на релігію, котрий неодмінно впадає у класифікування та описування тих самих релігійних феноменів. Мова йде про можливість осмислити фундаментальні поняття та проблеми, пов'язані з релігією *за їх сутністю*, зсередини, інакше кажучи – за внутрішньою логікою предмету. На думку автора, сьогодні гостро постає потреба розгляду релігійних феноменів з позиції філософії. Потрібно йти від самого феномену релігії, зберігаючи цілісність погляду, тому теологічний, філософський і науковий підходи до вивчення феномену релігії мають мати точки дотику, перебувати в постійному живому діалозі.

Але таке бачення завдань філософії не вичерпує її можливостей. Є й інша традиція в розумінні сутності філософії. За нею, предмет філософії і релігії співпадає, бо єдиний предмет філософії є Бог. Філософія за своєю суттю, по цілісному та універсальному своєму завданню є не логіка, не теорія пізнання, не осягнення світу, а Богопізнання (античність – від Геракліта до неоплатонізму, Середньовіччя, Нова філософія (Мальбранш, Спіноза, Лейбніц, Фіхте, Шеллінг, Гегель) створюють безперервну спадковість між сучасною думкою та її античними і християнськими джерелами). Єдиним предметом філософії є Бог, на думку Гегеля, бо філософія осягає буття з його абсолютної першооснови. Філософія, за своєю сутністю, є споглядання, вглядування, первинне бачення абсолютного і вираження його в системі понять, яка має значення логічної реконструкції безпосередньо видимої взаємопов'язаності частин чи сторін всеєдності. Філософська творчість передбачає релігійну настроєність і релігійну направленість духу; в основі будь-якого філософського знання лежить релігійна

інтуїція. Релігійне відчуття таємниці і глибинності буття є перша і необхідна умова розвитку філософії. Останнє джерело і критерій філософського знання є цілісний і живий духовний досвід – осмислююче досвідне переживання останніх глибин життя [Див.: Франк С. Л. Философия и религия / София. Проблемы духовной культуры и религиозной философии. – Берлин, 1923. - Т. 1. – С. 5-20.].

За умов інтенсивного розвитку нових дисциплін (які, до речі, також є результатом “зустрічі та діалогу” попередніх – так звані дисципліни, що виникають “на стику” різних галузей науки) професійне наукове розрізнення понять постає нагальною потребою сьогодення: “Мова йде про тип досліджень невизначеного дисциплінарного статусу, в якому об’єднуються різні предметні області, теоретичні передумови, методологічні передумови і процедури. Задача філософа в даному випадку полягає в тому, щоб проаналізувати базові поняття, смисл та взаємовідносини яких повинні бути достатньо суттєво переглянуті. Ці поняття науки і релігії, знання і віри, дослідження і переконання [Касавин И.Т. О возможности нового направления исследований “Science & Spirituality” // Наука и религия. Междисциплинарный и кросс-культурный подход. Научные труды / Под ред. И.Т. Касавина. – М., 2006. - С.6-7]. На нашу думку, це твердження стосується *релігієзнавства*, яке науковці поділяють на *богословське* та *академічне* (так зване *світське*) на основі різних дослідницьких установок, різних теоретичних цілепокладань, принципів та методів [Академічне релігієзнавство. Підручник. За наук. ред. проф. А. Колодного. – К., 2000. – С. 28-29]. Основний момент спорідненості філософського та богословського підходів до вивчення релігійних проблем полягає в тому, що *обидва підходи намагаються висвітлити свій предмет зсередини, з боку його сутнісного ядра; філософія – теоретико-рефлексивним входженням у глибинні зв’язки та структури релігійних феноменів, які можуть бути “видимі” для раціонально-логічного осмислення; богослов’я – внутрішньою причасністю до істин християнської віри і містичною діалогічною залученістю до того, що є основним для пошуку – до особистісного Бога.*

Таким чином, більш адекватною щодо дослідження релігійних проблем буде наступна класифікація:

1. **Зовнішньо-науковий підхід**, який зосереджує увагу на суспільних проявах та практичних проблемах релігійного характеру. Цей підхід характерний для сучасного релігієзнавства (в таких його галузях, як соціологія релігії, психологія релігії, історія релігії, етнологія релігії тощо).
2. **Внутрішньо-сутнісний підхід**, що торкається смислового ядра тієї чи іншої релігії або різноманітних релігійних феноменів. Парадигмальні межі даного підходу – філософія та богослов’я.

Філософське релігієзнавство, завдяки особливостям філософського способу мислення, може на високому теоретичному рівні опрацьовувати поняття, що приходять в релігієзнавство з різних галузей знань: з богослов'я, філософії, історії, етики, соціології, етнології та ін., аналізувати весь спектр літератури - богословської (яка висвітлює як офіційну точку зору церкви, так і особисті роздуми богословів), філософської, релігійно-філософської, релігієзнавчої, суто наукової. Цей напрям релігієзнавства допоможе зняти протистояння між богословським та академічним релігієзнавством і дасть, на нашу думку, можливість уникнути помилок в обох галузях так як повністю відповідає основним принципам релігієзнавства.

На думку автора, релігієзнавцям слід бути дуже уважними, професійними та ретельними в роботі з поняттями, адже зовнішній (відсторонений) підхід до предмету дослідження створює небезпеку сциєнтизму академічного релігієзнавства та поверхневого, описового, буденного розуміння Церкви та інших релігійних феноменів, до якого приводить користування *необробленими* (не до кінця уточненими та продуманими) *поняттями*. Такі поняття неминуче приводять до одностороннього, збіднілого, неповного та некоректного розуміння феноменів, яких вони стосуються. Саме це науково важливе завдання на належному науково-теоретичному рівні могло б виконувати **філософське релігієзнавство**. Філософський спосіб мислення дає можливість розглядати явища в їх сутності. Адже філософське мислення і *категоріальне* (теоретичне), і *історичне* водночас – це цілісна картина розвитку теоретичних зв'язків. Щодо історичності філософського мислення, то ця риса філософії повністю відповідає *історичному принципу* релігієзнавства. Оскільки таке мислення категоріальне, воно й *онтологічне*, тобто його категорії і поняття вписані в найбільш фундаментальне і всезагальне ціле (буття), воно максимально *конкретне*, бо бере на себе відповідальність узгоджувати усі поняття з їх предметом. Для релігієзнавчих досліджень це особливо важливо, адже його предмет ширший за об'єкт і постійно змінюється в часі [Академічне релігієзнавство. Підручник. – С.28].

З огляду на такий поділ автор пропонує розробити методологічні засади **філософського релігієзнавства**, яке б, в силу специфіки філософського стилю мислення, проводило б належну роботу над понятійним апаратом релігієзнавства в цілому. Завдяки цьому релігієзнавство розвивалось би в формі науки, а його дослідження були представлені на високому теоретичному рівні. Це б могло позбавити богословське релігієзнавство деякої замкнутості та заангажованості, в яких його звинувачують представники світського релігієзнавства, і допомогти йому вийти на самостійний рівень з богословського корпусу для подальшого відкритого представлення своїх позицій на високому теоретичному рівні. Академічному релігієзнавству це б допомогло уникнути редукаціонізму та помилок сциєнтизму.

Названі особливості максимально можливо відповідають складності предмету релігієзнавства: “Академічне релігієзнавство має розглядати людину саме в контексті буття, всередині його, у специфічному відношенні людини до нього як суб’єкта пізнання та дії, суб’єкта життя” [Академічне релігієзнавство. Підручник. – С.19]. Філософське мислення прагне до *істинності* та *об’єктивності*, які відповідно корелюються з такими принципами релігієзнавства як *позаконфесійність* (*незаангажованість*) та *плюралізм* (*каузальний* та *логічний*) [Там само.- С.71-72]. Формування філософського релігієзнавства могло б зняти суперечності в позиціях щодо місця філософії релігії в структурі релігієзнавства. Так, В. Петрушенко, повторюючи думку релігієзнавців Московського університету, зокрема професора І.М. Яблокова, вважає, що філософія релігії не входить в структуру релігієзнавства, а співпрацює з ним як окрема галузь знання [Петрушенко В.Л., Петрушенко О.П., Скалецький М.П. та ін.. Релігієзнавство: навчальний посібник для студентів ВНЗ. За ред. В.Л. Петрушенка та О.П. Петрушенко. – Львів, 2004. – С.17]. В філософському релігієзнавстві філософія могла б зайняти місце методологічної основи для релігієзнавчих досліджень. Зокрема, автор пропонує розглядати *діалогізм як метод філософської інтерпретації* християнської догматики, культу, духовного життя та інших елементів структури релігії, що й може стати однією з основних характеристик філософського релігієзнавства.

А н о т а ц і ї

В статтє **Оресты Возняк «Философское религиозноеведение как альтернатива противоречия между богословием и наукой»** раскрывается теоретическая неточность современной классификации подходов к изучению религии и предлагается новый вариант разделения этих подходов. Теоретическим обоснованием предложенного разделения является конституирование философского способа осмысления действительности как системного и занимаютя сути предмета в целом. Новый вариант классификации подходов к изучению религии доказывает необходимость разработки проблем философского религиозноговедения.

Ключевые слова: философия, богословие, философское религиозноеведение, рефлексивность, системность, историчность, универсальность.

Oresta Voznyak «Philosophical Religious Studies as an Alternative of Contradiction between Theology and Science». Theoretical inaccuracy of modern

classification of approaches to religion studies is manifested in the article and a new variant of those approaches division is suggested here. Theoretical argumentation of the suggested division is the assertion of philosophical method of reality interpretation as systematic and included to the essence of the subject in general. A new variant of the classification of approaches to religion scrutiny proves the necessity of development of philosophical religious studies.

Key words: *philosophy, theology, philosophical religious studies, reflexivity, consistency, historicity, universalism.*